

Тетяна Вільчик

докторка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
адвоката
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2637-3721>
kafe-agata@i.ua

Вікторія Святоцька

кандидатка юридичних наук,
заступниця голови Комітету підвищення професійної
кваліфікації адвокатів
при Національній асоціації адвокатів України,
адвоката
(Київ, Україна)
v.svyatotska@gmail.com

УДК 347.965

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ АДВОКАТУРИ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНУ ПРАВОВУ СИСТЕМУ

АНОТАЦІЯ. Вітчизняна правова система приводиться у відповідність до правових стандартів міжнародного та регіонального рівнів, що дедалі більше підштовхує Україну орієнтуватися на міжнародні та регіональні (європейські) правові стандарти, які, зі свого боку, слугують еталонами, загально визначеними й уніфікованими зразками. Орієнтація на міжнародні стандарти прав людини та їхній захист є запорукою повноцінної реалізації низки правових реформ, які відбуваються в Україні впродовж останніх років, і особливо це стосується такого найважливішого правозахисного інституту, як адвокатура. Сьогодні Україна стоїть на шляху втілення нової національної правової ментальності, невід'ємною частиною якої є впровадження міжнародних і європейських стандартів організації та діяльності адвокатури як концепції оптимальних загально визначених міжнародною юридичною (адвокатською) спільнотою зразків її організації та діяльності.

Метою статті є дослідження ролі міжнародних та європейських стандартів адвокатури у вітчизняній правовій системі та необхідність їх подальшого запровадження на шляху євроінтеграції України.

Встановлено, що нормативна база, в якій закріплені національні стандарти адвокатури, неповністю відповідає правовим актам, що закріплюють міжнародні та регіональні (європейські) стандарти адвокатури.

Авторки доходять висновку, що національна адвокатура потребує подальшого удосконалення правового регулювання з урахуванням міжнародних і регіональних (європейських) стандартів організації та діяльності. Формування національних стандартів адвокатури повинно відбуватися з урахуванням не тільки міжнародних і регіональних (європейських) стандартів, а й пропозицій як окремих адвокатів, так і професійних адвокатських об'єднань та правозахисних організацій.

Ключові слова: адвокатура; міжнародні стандарти адвокатури; європейські стандарти адвокатури; національні стандарти адвокатури; правова система України; імплементація міжнародних стандартів адвокатури; стандарти прав людини; спеціалізація адвокатів; страхування професійної відповідальності адвокатів.

Процеси всесвітньої глобалізації зумовлюють необхідність зміни орієнтирів і концептуальних підходів. Україна, яка бере активну участь у глобалізаційних процесах, коригує свою правову політику відповідно до правової політики інших держав. Це відбувається шляхом проведення судово-правової реформи, яка здійснюється з урахуванням міжнародного та європейського досвіду. Вітчизняна правова система приводиться у відповідність до правових стандартів міжнародного та регіонального рівнів, що дедалі більше підштовхує Україну орієнтуватися на міжнародні та регіональні (європейські) правові стандарти, які, зі свого боку, слугують еталонами, загально визнаними та уніфікованими зразками. Такі вказівники є дуже важливими для України, адже передбачають як вплив міжнародних орієнтирів на вітчизняну правову систему, так і навпаки – української правової системи на світові юридичні процеси¹.

Запровадження міжнародних та європейських правових стандартів у національну правову систему є необхідністю і на шляху євроінтеграції нашої держави та одним із чинників удосконалення правової системи України.

Метою дослідження є вивчення ролі міжнародних та європейських стандартів адвокатури у вітчизняній правовій системі та необхідність їх подальшого запровадження на шляху євроінтеграції України.

Міжнародні стандарти прав людини – правове поняття, що визначає ту групу нормативних актів, прийнятих і визнаних на міжнародно-правовому рівні, які незалежно від того, породжують вони правові зобов'яз-

¹ Ю Шемшученко, 'Сучасний стан правової системи України: міжнародні правові орієнтири' в Кубко Є (заг ред), *Проблеми застосування міжнародних стандартів у правовій системі України* (Юридична практика 2013) 23-9.

зання для конкретних держав з огляду на принцип їх універсальності та здійснення функції щодо захисту фундаментальних прав і свобод людини є еталоном для держав, підлягають безпосередньому застосуванню у національних правових системах і дають змогу визначити ступінь реалізації прав і свобод людини в цих державах. Вважається, що міжнародні стандарти прав людини базуються на природно-правовій концепції².

Європейські стандарти прав людини визначають як зафіксовані в юридичних актах і документах європейських міжнародних організацій певні показники змісту й обсягу цих прав, до досягнення яких заохочуються або ж зобов'язуються держави³. До таких організацій належать передусім Рада Європи та Європейський Союз (далі – ЄС), а самі стандарти містяться у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), у Європейській соціальній хартії⁴, а також у Хартії основних прав Європейського Союзу⁵.

Термін “європейські стандарти прав людини”, на нашу думку, включає в себе сформульовані в міжнародних актах, ратифікованих країнами Європи, вимоги до мінімального рівня реалізації прав і свобод людини у внутрішньодержавній правозастосовній практиці, забезпеченому міждержавним контрольним механізмом.

Формулювання національних стандартів адвокатури повинно відбуватися з урахуванням: результатів наукових і практичних досліджень; міжнародних і регіональних стандартів; правил, норм та інших актів, що стосуються прав і свобод людини та їхнього захисту; прогресивних національних стандартів адвокатури зарубіжних держав; судової практики національних і міжнародних судів; інших видів юридичної практики; прогресивних традицій і звичаїв адвокатської діяльності України та інших держав. Це, зі свого боку, дасть змогу уніфікувати міжнародні стандарти організації та діяльності адвокатури, обрати й оптимізувати комплекс правил адвокатської діяльності, встановити підвищені професійні вимоги до адвокатів і діяльності адвокатури, порівняно з уже досягнутим рівнем⁶.

Сьогодні дотримання міжнародних та європейських стандартів є зобов'язанням України перед Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН), Радою Європи та ЄС. Адаптація національного законодавства

² Л Ульяшина, ‘Международные стандарты в области прав человека: проблемы правовой дефиниции’ [2009] 4(76) Московский журнал международного права 56-80.

³ П Рабінович, ‘Рішення Європейського суду з прав людини як “праволюдніні” стандарти’ (2003) 3 Вибрані рішення Європейського суду з прав людини (1993–2002 pp.) 9-30.

⁴ Європейська соціальна хартія від 3 травня 1996 р. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_062> (дата звернення: 01.11.2019).

⁵ Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524> (дата звернення: 01.11.2019).

⁶ В Святоцька, *Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження* (Ін Юре 2019) 35, 94.

до міжнародного та імплементація міжнародно-юридичних стандартів у внутрішньодержавну практику є способами виконання цих зобов'язань. Такі зобов'язання задекларовані низкою документів.

По-перше, Україна, будучи стороною майже всіх основних міжнародно-правових документів ООН із прав людини та членом Ради ООН з прав людини задекларувала відданість нашої держави основоположним принципам, закріпленим у Всесвітній декларації прав людини та необхідність адаптації норм і стандартів у сфері захисту прав людини до європейських у світлі курсу України на європейську інтеграцію⁷. Варто сказати, що за 70 років співпраці з ООН Україна не раз доводила служіння людиноцентристським принципам, яких дотримується Північноатлантичний альянс, а особливо з прийняттям пакету законодавчих актів у сфері захисту прав людини, таких як закони України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”⁸ і “Про безоплатну правову допомогу”⁹ та ін.

По-друге, підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) наша держава ще раз визнала важливість адаптації національного законодавства до законодавства ЄС, поступово досягаючи сумісності з правом (*acquis*) ЄС¹⁰. Дотримання ж Україною критеріїв і стандартів, які є основоположними в державах – членах ЄС, є важливим на шляху наближення національної правової системи до сучасної європейської системи права та її інститутів.

По-третє, варто згадати про зарегламентовані законодавцем засади державної політики. Так, у ч. 3 розділу II Зasad державної політики України в галузі прав людини, затверджених постановою Верховної Ради України від 17 червня 1999 р., одним із головних напрямів державної політики в галузі прав людини та реалізації їх захисту визначено приведення законодавства України у відповідність до універсальних стандартів прав людини ООН та Ради Європи¹¹.

По-четверте, Законом України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” взагалі визначено пріоритет загальноєвропейських норм і прин-

⁷ ‘Рада ООН з прав людини’ (МЗС України) <<https://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/human-rights>> (дата звернення: 18.11.2019).

⁸ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>> (дата звернення: 09.11.2019).

⁹ Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 р. № 3460-VI <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>> (дата звернення: 09.11.2019).

¹⁰ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30 листопада 2015 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/984_011> (дата звернення: 10.11.2019).

¹¹ Про Засади державної політики України в галузі прав людини: постанова Верховної Ради України від 17 червня 1999 р. № 757-XIV <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/757-14>> (дата звернення: 10.10.2019).

ципів міжнародного права перед нормами та принципами національного права¹².

По-п'яте, про дотримання загальних міжнародно-правових стандартів і стандартів ЄС у сфері захисту прав людини, а також про реформування центрального правозахисного інституту – адвокатури, йдеться у Плані дій, прийнятому Радою з питань судової реформи для виконання Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.¹³.

По-шосте, конкретизація законодавчих норм щодо обов'язку України дотримуватися міжнародно-правових, зокрема й європейських, стандартів, відбувається і на рівні правових позицій Верховного Суду. Так, Верховний Суд у своєму рішенні у справі № 9901/460/18 від 18 вересня 2018 р. звернув увагу на зобов'язання забезпечувати поступову адаптацію законодавства України до права (*acquis*) ЄС відповідно до напрямів, визначених в Угоді про асоціацію, та забезпечувати ефективне її виконання¹⁴. У рішенні Верховного Суду, ухваленому колегією суддів Касаційного господарського суду у справі № 910/14972/17 від 17 липня 2018 р. взагалі застосовано пріоритет норми Угоди про асоціацію порівняно з національним законодавством України¹⁵.

Таким чином, міжнародно-правові стандарти, які закріплені у міжнародно-правових актах і прийняті на глобальному (ООН) та регіональному рівнях (на рівні головних міжнародних регіональних об'єднань: ЄС та Ради Європи) *служать правовими стандартами для України*, а також зразками для формування внутрішньодержавних норм, зокрема у сфері прав людини та їх захисту, а отже, стосуються адвокатури.

Реформування національного законодавства передбачає подальшу гармонізацію стандартів із міжнародними. Саме укладення або приєднання до міжнародних договорів між Україною і ЄС та Радою Європи є “містком” такої гармонізації. Зазначене вище зумовлює необхідність розуміння загально визнаних міжнародних та універсальних європейських стандартів адвокатури, їх подальшого наукового дослідження та імплементації у внутрішньодержавні акти, що приймаються Верховною Радою України, іншими державними органами, а також органами адвокатського самоврядування.

¹² Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>> (дата звернення: 10.11.2019).

¹³ Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>> (дата звернення: 12.11.2019).

¹⁴ Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 18 вересня 2018 р. № 9901/460/18 <<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76614024>> (дата звернення: 10.11.2019).

¹⁵ Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 17 липня 2018 р. № 910/14972/17 <<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75399206>> (дата звернення: 10.11.2019).

Водночас запровадження і дотримання європейських стандартів іноді може прирівнюватися до одностороннього бажання України, оскільки законодавство ЄС не поширюється на країни, які не є його членами, а Україна не є такою. У цьому разі виконання вимог міжнародно-правових актів, а також законодавчих актів ЄС, які мають рекомендаційний (директиви, регламенти ЄС тощо) або обов'язковий характер (міжнародні договори) якраз і можна вважати евфемізмами (синонімами) термінів “європейський стандарт” і “міжнародний стандарт”¹⁶.

Невипадково центральне місце серед міжнародно-правових стандартів відводиться *стандартам прав людини та їх захисту*. Такі стандарти перебувають у тісному зв'язку, але не є тотожними поняттями. Під міжнародними стандартами прав людини варто розуміти зразки/взірці прав, які закріплені у міжнародних актах та інших міжнародних документах, до досягнення яких заохочуються або ж зобов'язуються держави¹⁷. Говорячи про стандарти захисту, йдеться про стандарти адвокатури.

Під міжнародними стандартами адвокатури розуміються загальноновизнані світовою спільнотою оптимальні зразки організації та здійснення адвокатської діяльності, що відображають найвищі досягнення у цій сфері, які сформувалися під впливом певних історичних подій і закріплені у низці міжнародних актів. Міжнародні стандарти адвокатури формуються на глобальному рівні та є універсальними. Універсальність передбачає обов'язок застосування певних стандартів для оцінювання відповідного стану речей. Джерелами таких стандартів є міжнародні акти та договори (міжнародні угоди, конвенції, пакти), які враховують всесвітній досвід і втілюють сучасні потреби й тенденції розвитку адвокатури. Для України є не лише зразками, а й нормативними приписами¹⁸.

Звертаючись до питань регіональних стандартів адвокатури, які прийнято називати *європейськими стандартами* (формуються у межах європейського права, складовими якого є право ЄС і Ради Європи), маємо на увазі ухвалені в межах ЄС та Ради Європи уніфіковані зразки організації та здійснення адвокатської діяльності, що відображають цінності та ідеї, загальноприйняті в європейському правовому просторі. Отже, стандарти, сформовані на міждержавному рівні, а саме регіональному, які закріплюють правила поведінки для адвокатів кількох держав, що належать до однієї міждержавної організації, називаються регіональними та відображені у регіональних актах із питань адвокатури¹⁹.

¹⁶ Вільям Батлер, ‘Міжнародні та європейські стандарти: українське застосування’ в *Кубко Є (заг ред), Проблеми застосування міжнародних стандартів у правовій системі України* (Юридична практика 2013) 47-53.

¹⁷ Ю Римаренко та інші, *Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи, теорія та практика* (2006).

¹⁸ Святоцька (н 6).

¹⁹ Там само 94.

Міжнародні та європейські стандарти адвокатури тісно пов'язані з національними (внутрішньодержавними) стандартами. Дефініцію *національних стандартів адвокатури* можна сформулювати як прийняті уповноваженими державними органами або органами адвокатського самоврядування еталони в галузі організації та здійснення професійної адвокатської діяльності, що ґрунтуються на міжнародних і регіональних стандартах у цій сфері, а також на внутрішньодержавних особливостях, традиціях і звичаях упорядкування та ведення цього правничого фаху²⁰.

Варто відзначити тісну кореспонденцію міжнародних, регіональних (європейських) і національних стандартів. Так, іноді стандарти, що сформовані на національному рівні, стають міжнародними, і навпаки. Правильним із погляду однакового регулювання суспільних відносин у всьому міжнародному просторі є кореспондування внутрішньодержавних стандартів із регіональними (європейськими), які, зі свого боку, повинні відповідати міжнародним (універсальним) стандартам. Така взаємодія сприятиме формуванню доволі чіткої та єдиної системи норм-стандартів – орієнтирів, які необхідно враховувати при регулюванні певної сфери суспільних відносин. Така система норм-стандартів уже склалася у сфері прав людини та їх захисту²¹.

Сьогодні Україна стоїть на шляху втілення нової національної правової ментальності, яка полягає у впровадженні міжнародних і європейських стандартів організації та діяльності адвокатури як концепції оптимальних загальноновизнаних міжнародною юридичною (адвокатською) спільнотою зразків організації адвокатури, упорядкування цього правничого фаху, а також професійної поведінки адвокатів.

Починаючи з 2012 р., в Україні відбувається масштабна імплементація міжнародних та європейських стандартів адвокатури в національну правову систему. Як результат, нині вже сформовані якісні національні стандарти, які стосуються організації та діяльності адвокатури, що прийняті уповноваженими державними органами або органами адвокатського самоврядування. Такі стандарти ґрунтуються на міжнародних і регіональних стандартах адвокатури, а також на внутрішньодержавних особливостях, традиціях і звичаях упорядкування та ведення цього правничого фаху. Такі сталі міжнародні та європейські стандарти, як недержавний характер адвокатської діяльності, свобода професії (незалежність), самоврядування, відсутність дискримінації на зайняття адвокатською діяльністю, особливий статус адвоката, доступність послуг адвокатів, дисциплінарна відповідальність адвокатів, професіоналізм, необхідність

²⁰ Святоцька (н 6) 98.

²¹ О. Київцев, 'Європейські правові стандарти як міжнародно-правова категорія' (2012) 5 Європейські студії і право 40.

постійного навчання та підвищення кваліфікації, етичні стандарти адвокатської діяльності та інші вже давно стали обов'язковими для українських адвокатів.

Деякі з зазначених національних стандартів адвокатури, які імплементовані з міжнародних і регіональних (європейських) актів, є відносно новими для вітчизняної правової системи, зокрема стандарт недержавного характеру інституту адвокатури, самоврядування адвокатської діяльності, необхідність постійного навчання та підвищення кваліфікації адвокатами тощо.

Незважаючи на позитивні результати у напрямі імплементации міжнародних та європейських стандартів адвокатури у національну правову систему, існує низка прогалин і недоробок. Так, по-перше, імплементация міжнародно-правових стандартів, що стосуються надання правничої допомоги та діяльності інституту адвокатури, у національну правову систему передбачає приєднання України до Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (ухваленого у Страсбурзі у 1988 р.), гармонізацію із ним положень Правил адвокатської етики адвокатів України та Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”.

По-друге, деякі з обов'язкових стандартів адвокатури, які багато років успішно застосовуються адвокатами країн – членів ЄС, досі не враховані ні національним законодавцем, ні органами адвокатського самоврядування.

Так, спеціалізація як стандарт адвокатської діяльності не врегульована ні на рівні законодавчих, ні на рівні підзаконних нормативно-правових актів. Про цей стандарт лише згадується у нечисленних документах, зокрема у низці норм Правил адвокатської етики, затверджених установчим з'їздом адвокатів України у 2017 р., у Законі України “Про безоплатну правову допомогу”, у якому передбачено, що Центр із надання безоплатної вторинної правової допомоги під час призначення адвоката враховує, зокрема, його спеціалізацію (ст. 21). Нагадування про спеціалізацію адвоката міститься у деяких пунктах Положення про організацію та проходження стажування для отримання права на зайняття адвокатською діяльністю²².

Загальний Кодекс правил для адвокатів країн Європейського співтовариства (п. 3.1.3) закріплює, що адвокат не має права вести справу, яка

²² Положення про організацію та проходження стажування для отримання права на зайняття адвокатською діяльністю, затверджено рішенням Ради адвокатів України від 1 червня 2018 р. № 80 <https://unba.org.ua/assets/uploads/files/Rishennya/Polojennya_pro_stajuvannya.pdf> (дата звернення: 10.11.2019).

не відповідає його професійній компетенції, без участі у ній іншого адвоката, який має необхідну компетенцію²³.

Більшість країн ЄС передбачає спеціалізацію адвокатів і спеціальне навчання для її отримання. Як правило, спеціалізація адвокатів може бути не більше ніж із трьох галузей права. Законодавство зарубіжних держав безпосередньо закріплює право адвоката обирати собі спеціалізацію або така можливість впливає з аналізу його норм.

Так, згідно зі ст. 6 “Спеціалізація адвоката” Закону Литви “Про адвокатуру” адвокат має право обрати галузь права, в якій він надає правові послуги (спеціалізація адвоката). У Німеччині детальний порядок використання найменування спеціалізованого адвоката регламентується окремим законом (*Fachanwaltsordnung*). Його може бути надано у сфері адміністративного, податкового, соціального, трудового, медичного, транспортного, сімейного та деяких інших галузей права²⁴. У державах англосаксонської правової сім’ї поширеною є спеціалізація із надання правових послуг уряду, державним і комунальним органам²⁵.

Вважаємо, що спеціалізація є необхідною умовою підвищення якості адвокатської діяльності в Україні. При закріпленні адвокатської спеціалізації у законодавстві України може бути використаний досвід зарубіжних країн, у більшості яких встановлена спеціалізація адвокатів. Наприклад, у Франції залишилося всього декілька великих юридичних фірм, які надають комплексні юридичні послуги. Більшість адвокатів працює у юридичних бутиках, які пропонують послуги з вузького юридичного профілю. Розмір внесків для адвокатів може залежати, наприклад, від рівня їхньої кваліфікації. Так, французькі адвокати зобов’язані один раз на п’ять років проходити курси підвищення кваліфікації й отримувати відповідний сертифікат, а адвокати, які не мають подібних сертифікатів, платити підвищені (порівняно з колегами, які підвищили кваліфікацію) внески на страхування своєї професійної відповідальності²⁶.

Спеціалізація дає змогу поглиблювати знання, вміння та навички адвоката у певній галузі (галузях) права. Спеціалізація сприятиме підвищенню кваліфікації адвокатів і, як наслідок, поліпшенню якості наданої правничої допомоги. Запроваджувати спеціалізацію адвоката необхідно

²³ Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_343> (дата звернення: 10.11.2019).

²⁴ Fachanwaltsordnung (FAO) in der Fassung vom 1.1.2015 <http://www.brak.de/w/files/02_fuer_anwaelte/berufsrecht/fao-stand-01-01-2015.pdf> (accessed: 10.11.2019).

²⁵ С Іваницький, ‘Спеціалізація як принцип організації адвокатури’ (2015) 4 Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка 64-77.

²⁶ Т Вільчик, *Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні* (Право 2015).

ще до стадії складання ним кваліфікаційного іспиту – в процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Введення в Україні спеціалізації адвокатів є науково обґрунтованою вимогою часу, яка відповідає сучасним потребам суспільства та забезпеченню найбільш ефективного захисту прав, свобод та інтересів людини. На нашу думку, розробка відповідного положення органами адвокатського самоврядування, яке регулювало б цю сферу адвокатського фаху, не тільки значно наблизило б українську адвокатуру до європейських стандартів, а й сприяло б підвищенню якості надання правничої допомоги адвокатами.

Національне законодавство не містить норм, які регулювали б страхування професійної відповідальності адвокатів. У межах проекту ЄС “Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні” було розроблено проєкт Моделі страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні²⁷.

Розділом 3.9.1 Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства закріплено обов’язок адвоката бути застрахованим від пред’явлення позовів, пов’язаних із недостатньою професійною компетентністю²⁸. Розмір страхової виплати визначається у розумних межах співвідносно з ризиком можливих помилок, допущених адвокатами під час здійснення професійної діяльності.

Для європейських держав система обов’язкового страхування професійної відповідальності є майже такою ж звичною, як обов’язкове страхування відповідальності автовласників. Страхування професійної відповідальності адвокатів є обов’язковим для більшості європейських країн: Австрії, Бельгії, Великої Британії, Данії, Естонії, Ісландії, Ірландії, Італії, Кіпру, Литви, Ліхтенштейну, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Фінляндії, Франції, Чехії, Швеції²⁹.

Наприклад, відповідно до § 51 Федерального уложення про адвокатуру Німеччини адвокати, так само як й інші працівники, чия діяльність може завдати серйозної майнової шкоди довірителю (податкові консультанти, нотаріуси, лікарі тощо), обов’язково страхують свою професійну відповідальність. Не заборонені німецьким законом й угоди адвоката з довірителем про обмеження відповідальності. Особливо це стосується відповідальності адвоката при виконанні господарсько-правових доручень, де повне відшкодування збитків може бути економічно складним

²⁷ Проєкт моделі страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні: Резюме <<https://unba.org.ua/assets/uploads/news/post-revis/2015.05.18-roundtable-strahuvannya-project-resume.pdf>> (дата звернення: 10.11.2019).

²⁸ Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (н 23).

²⁹ Вільчик (н 26).

для адвоката³⁰. При цьому сума покриття можливого збитку становить не менше 250 тис. євро в кожному страховому випадку. Платежі страховика в усіх випадках заподіяння шкоди, що сталися протягом одного року, можуть обмежуватися чотирикратною мінімальною страховою сумою.

Суди в Німеччині регулярно посилюють вимоги до рівня професійної сумлінності адвокатів, таким чином, що навіть найбільш незначне професійне упущення може тягти за собою стягнення із них значних сум у порядку відшкодування заподіяної шкоди³¹.

Французький закон “Про організацію професії адвоката” від 1991 р. передбачає обов’язкове страхування професійної цивільної відповідальності адвокатів. Договір страхування може бути укладений як конкретним адвокатом, так і групою адвокатів або адвокатською організацією. Цей же акт визначає можливість страхування ризику втрати адвокатом цінностей, майна та документів, що належать довірителю і перебувають в адвоката у зв’язку з виконанням професійних обов’язків. Законом закріплений мінімальний розмір страхової суми, що становить 15 млн євро на рік у розрахунку на одного адвоката³².

Добровільним страхування адвокатської діяльності є лише у кількох країнах ЄС (Греції, Іспанії, Латвії). Такий стан речей відповідає як Загальному кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, так і практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Так, із постанови ЄСПЛ у справі “Граціані-Вейсс проти Австрії” (2011 р.) випливає, що в Страсбурзі вважають беззаперечним обов’язкове страхування відповідальності адвокатів. Хоча сама собою справа безпосередньо не стосується статусу адвоката, заслуговує на увагу такий висновок:

Перед допуском до практики всі адвокати зобов’язані подати до виконавчого комітету асоціації адвокатів докази укладення ними договору страхування цивільної відповідальності зі страховою організацією, уповноваженою на заняття комерційною діяльністю в Австрії, щодо вимог про відшкодування збитків, які можуть бути висунуті проти них у результаті їх професійної діяльності. Вони повинні забезпечувати страхування протягом усієї професійної діяльності та надавати відповідні докази за запитом асоціації адвокатів³³.

³⁰ Федеральне Положення про адвокатуру від 1 серпня 1959 р. <<https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/bundesrechtsanwaltsordnung-ukr.pdf>> (дата звернення: 10.11.2019).

³¹ И Токмаков, “Обязательное страхование профессиональной ответственности адвоката: есть ли необходимость?” (2011) 4 Адвокатская практика 15-21.

³² Décret n°91-1197 du 27 novembre 1991 organisant la profession d’avocat <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000356568>> (accessed: 10.11.2019).

³³ Graziani-Weiss v. Austria. Court Judgment. 18.10.2011. App. 31950/06 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107022>> (accessed: 10.11.2019).

Позиція стосовно того, що адвокат повинен бути застрахований від позову за звинуваченням у неналежному виконанні обов'язків або за інші дії, вчинені ним при розгляді справи в суді, була висловлена у низці інших судових рішень (*Giannarelli v. Wraith* (1988)³⁴; *D'Orta-Ekenaike v. Victoria Legal Aid* (2006))³⁵.

Відповідно до положення Директиви 98/5/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 16 лютого 1998 р. про полегшення практики адвоката в іншій державі-члені, держава, яка приймає адвоката, має право зобов'язати його застрахувати свою діяльність або вступити у фонд, котрий гарантує таке страхування згідно з правилами цієї держави³⁶. Ця вимога є необов'язковою у разі, якщо адвокат доведе, що у своїй країні він має рівноцінне страхування чи іншу форму гарантії цивільної відповідальності. Якщо ж таке страхування або гарантія недостатні, держава, яка приймає адвоката, має право зобов'язати його додатково здійснити страхування на непокриту частину.

На підставі зазначеного вище та досвіду зарубіжних країн вітчизняні науковці доходять висновку про очевидність і необхідність закріплення на законодавчому рівні в Україні інституту страхування відповідальності адвоката³⁷. Необхідність цього обґрунтована як наявністю інтересів клієнта, який зможе отримати повне відшкодування збитків, заподіяних йому в результаті неналежної роботи адвоката, так і адвоката, оскільки має полегшити йому тягар можливої майнової відповідальності.

На нашу думку, ідея закріплення на рівні закону питання щодо страхування професійної відповідальності адвокатів заслуговує на підтримку, однак віднесення цього виду страхування до обов'язкових видів видається доволі дискусійним. При вирішенні питань законодавчого закріплення та розвитку страхування адвокатської діяльності у законодавстві України доцільно використовувати досить успішний досвід країн ЄС та інших країн.

На вказані зміни спрямований проект Закону України “Про внесення змін до деяких законів України (щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката)”, в якому встановлено, що особа, яка не уклала договору страхування ризиків професійної майнової

³⁴ *Giannarelli v. Wraith* (1988) 165 CLR 543. 13 October 1988 <<https://jade.io/article/67456>> (accessed: 10.11.2019).

³⁵ *D'Orta-Ekenaike v Victoria Legal Aid* [2005] (High Court of Australia) <<http://www.federationpress.com.au/pdf/dortavlegalaid.pdf>> (accessed: 10.11.2019).

³⁶ Directive 98/5/EC of the European Parliament and of the Council of 16 February 1998 to facilitate practice of the profession of lawyer on a permanent basis in a Member State other than that in which the qualification was obtained <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A31998L0005>> (accessed: 10.11.2019).

³⁷ І Задоя, ‘Страхування професійної відповідальності адвокатів: зарубіжний досвід та перспективи в Україні’ [2014] 4(2) Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки 273-7.

відповідальності, до складення присяги адвоката не допускатиметься. Відповідно до проєкту серед ризиків, що будуть страхуватися, зокрема, названі: ненавмисні професійні помилки, допущені під час виконання посадових обов'язків; помилкове тлумачення законодавства; пропуск термінів подання скарг; суттєві помилки при оформленні або підготовці документів; несповіщення клієнта про наслідки вчинюваних юридичних дій; ненавмисне розголошення даних, що стали відомі у зв'язку з професійною діяльністю, зокрема й після складання повноважень або звільнення³⁸.

Таким чином, розуміння суті адвокатської діяльності, вивчення досвіду регулювання такої діяльності у країнах ЄС дають підстави сподіватися, що в Україні інститут страхування професійної відповідальності буде запроваджено найближчим часом, адже держава зобов'язана забезпечити дотримання вимог Закону України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”, згідно з яким наша держава прагне до забезпечення інтеграції в європейський політичний, економічний, правовий простір із метою набуття членства в ЄС³⁹.

Висновки. Сьогодні Україна стоїть на шляху розвитку та втілення нової національної правової ментальності через впровадження міжнародних і європейських стандартів, оптимальних загальноновизнаних міжнародною спільнотою зразків поведінки в різних сферах правового життя. Необхідним є приведення засад діяльності адвокатури у відповідність до кращих міжнародних стандартів, сприяння формуванню єдиної правничої професії та практичній реалізації в Україні принципу верховенства права, забезпечення ефективного захисту адвокатурою прав і свобод людини.

Запровадження і дотримання європейських стандартів іноді може прирівнюватися до одностороннього бажання України, оскільки законодавство Співтовариства поширюється виключно на держави, які є її членами, до яких Україна нині не належить.

Незважаючи на те, що міжнародні стандарти адвокатури є загальноновизнаними світовою спільнотою оптимальними та універсальними зразками формування і функціонування адвокатури, а європейські – уніфікованими зразками, що ухвалені в межах ЄС та Ради Європи, іноді їхня якість є значно нижчою за національні стандарти. Стандарти, незалежно від того, на якому рівні приймаються – міжнародному, регіональному чи національному, повинні бути якісними вказівниками як

³⁸ Проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката) від 6 липня 2015 р. № 2298а <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2298%D0%B0&skl=9> (дата звернення: 10.11.2019).

³⁹ Т Вільчик, ‘Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України’ (дис д-ра юрид наук, 2016).

для законотворця, так і суб'єктів застосування цих стандартів. Ось чому повний орієнтир на міжнародні та європейські стандарти може бути зайвим. Стандарти повинні запроваджуватися тоді, коли приносять користь державі й суспільству.

Формулювання національних стандартів адвокатури повинно відбуватися з урахуванням: результатів наукових та практичних досліджень; міжнародних і регіональних стандартів; правил, норм та інших актів, що стосуються прав і свобод людини та їх захисту; прогресивних національних стандартів адвокатури зарубіжних держав; судової практики національних і міжнародних судів; інших видів юридичної практики; прогресивних традицій і звичаїв адвокатської діяльності України та інших держав.

Імплементация міжнародно-правових стандартів, що стосуються надання правничої допомоги та діяльності інституту адвокатури, у національну правову систему передбачає приєднання України до Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (ухваленого у Страсбурзі у 1988 р.), гармонізацію із ним положень Правил адвокатської етики адвокатів України і Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”.

Відповідно до міжнародних стандартів адвокатської діяльності адвокати завжди повинні бути застраховані від пред'явлення позовів, пов'язаних із недостатньою компетентністю. Запровадження страхування відповідальності адвокатів у законодавстві України дасть змогу запобігти як негативним наслідкам для адвоката, який допустив помилку, що виражаються в обов'язку відшкодувати заподіяну клієнту шкоду, яка може бути мінімізована, так і значною мірою забезпечити та захистити майнові інтереси клієнтів.

Спеціалізація є необхідною умовою підвищення якості адвокатської діяльності в Україні. Спеціалізація надає змогу поглиблювати знання, вміння та навички адвоката у певній галузі (галузях) права. Запровадити спеціалізацію потрібно ще під час набуття вищої юридичної освіти. Спеціалізація сприятиме підвищенню кваліфікації адвокатів і, як наслідок, поліпшенню якості наданої юридичної допомоги. При закріпленні адвокатської спеціалізації у законодавстві України може бути використаний досвід зарубіжних країн, у більшості яких встановлена спеціалізація адвокатів.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Rymarenko Yu ta inshi, *Pryvatne zhyttia i politsiia. Kontseptualni pidkhody, teoriia ta praktyka [Private Life and the Police. Conceptual Approaches, Theory and Practice]* (2006) (in Ukrainian).
2. Sviatotska V, *Standarty orhanizatsii ta profesiinoi diialnosti advokatury: porivnialno-pravove doslidzhennia [Standards of Organization and Professional Functioning of the Bar: Comparative Legal Studies]* (In Yure 2019) (in Ukrainian).
3. Vilchuk T, *Konstytutsiine pravo na pravovu dopomohu advokata u krainakh Yevropeiskoho Soiuzu ta v Ukraini [Constitutional Right to Legal Aid by Attorney-at-Law in the European Union Countries and in Ukraine]* (Pravo 2015) (in Ukrainian).

Edited books

4. Batler W, 'Mizhnarodni ta yevropeiski standarty: ukrainske zastosuvannia' ['International and European Standards: Ukrainian Application'] v Kubko Ye (zah red), *Problemy zastosuvannia mizhnarodnykh standartiv u pravovii systemi Ukrainy [Challenges of Applying International Standards within Ukraine's Legal System]* (Iurydychna praktyka 2013) (in Ukrainian).
5. Shemshuchenko Yu, 'Suchasnyi stan pravovoi systemy Ukrainy: mizhnarodni pravovi oriientyry' ['Current Status of Ukraine's Legal System: International Legal Guidelines'] v Kubko Ye (zah red), *Problemy zastosuvannia mizhnarodnykh standartiv u pravovii systemi Ukrainy [Challenges of Applying International Standards within Ukraine's Legal System]* (Iurydychna praktyka 2013) (in Ukrainian).

Journal articles

6. Ivanytskyi S, 'Spetsializatsiia yak pryntsyp orhanizatsii advokatury' ['Specialization as a Principle of Organization of the Bar'] (2015) 4 *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka* 64-77 (in Ukrainian).
7. Kyivets O, 'Yevropeiski pravovi standarty yak mizhnarodno-pravova katehoriia' ['European Legal Standards as an International Legal Category'] (2012) 5 *Yevropeiski studii i pravo* 40 (in Ukrainian).
8. Rabinovych P, 'Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny yak "pravoliudynni" standarty' ['Judgments of the European Court of Human Rights as Human Rights Standards'] (2003) 3 *Vybrani rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny (1993–2002 rr.)* 9-30 (in Ukrainian).
9. Tokmakov I, 'Objazatel'noe strahovanie professional'noj otvetstvennosti advokata: est' li neobhodimost?' ['Mandatory Professional Liability Insurance of Attorney-at-Law: Is There a Need?'] (2011) 4 *Advokatskaja praktika* 15-21 (in Russian).
10. Ul'jashina L, 'Mezhdunarodnye standarty v oblasti prav cheloveka: problemy pravovoi definicii' ['International Human Rights Standards: Issues of Legal Definition'] [2009] 4(76) *Moskovskij zhurnal mezhdunarodnogo prava* 56-80 (in Russian).
11. Zadoia I, 'Strakhuvannia profesiinoi vidpovidalnosti advokativ: zarubizhnyi dosvid ta perspektyvy v Ukraini' ['Professional Liability Insurance of Attorney-at-Law: Foreign Experience and Prospects in Ukraine'] [2014] 4(2) *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Yurydychni nauky* 273-7 (in Ukrainian).

Dissertations

12. Vilchik T, 'Advokatura yak instytut realizatsii prava na pravovu dopomohu: porivnialno-pravovyi analiz zakonodavstva krain Yevropeiskoho Soiuzu ta Ukrainy' ['The Bar as an Institution for Exercising the Right to Legal Aid: A Comparative Legal Analysis of Legislation of the EU Countries and Ukraine'] (dys d-ra yuryd nauk, 2016) (in Ukrainian).

Websites

13. 'Rada OON z prav liudyny' ['UN Human Rights Council'] (MZS Ukrainy) <<https://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/human-rights>> (accessed: 18.11.2019).

Tetiana Vilchik
Viktoriiia Sviatotska

INTERNATIONAL STANDARDS OF THE BAR:
CHALLENGES OF IMPLEMENTATION
INTO THE NATIONAL LEGAL SYSTEM

ABSTRACT. The national legal system is being harmonized with international- and regional-level legal standards, and this is increasingly pushing Ukraine to take guidance from international and regional (European) legal standards; the latter, in turn, serve as the benchmark and the generally recognized and unified models to follow. Taking a cue from international standards of human rights and their protection is the key to a full-fledged implementation of a range of legal reforms which are underway in Ukraine over the past years, and this is particularly relevant to such an important human rights institution as the bar. Today, Ukraine is on its way to implement a new national legal mentality, an integral part of which being the introduction of international and European standards for the organization and functioning of the bar as a concept of optimal models of its organization and functioning universally recognized by the international legal (the bar's) community.

The purpose of the article is to explore the role played by international and European standards of the bar in the national legal system and the need for their further implementation on the path of European integration of Ukraine.

It is established that the regulatory framework which enshrines the national standards of the bar is not fully compliant with the legal acts which enshrine the international and regional (European) standards of the bar.

The authors conclude that the national bar needs further improvement of legal regulation taking guidance from the international and regional (European) standards of organization and functioning. The national standards of the bar should be formed with due regard not only for the international and regional (European) standards, but also for the proposals of individual lawyers, as well as professional bar associations and human rights organizations.

KEYWORDS: the bar; international standards of the bar; European standards of the bar; national standards of the bar; legal system of Ukraine; implementation of international standards of the bar; human rights standards; specialization of attorneys-at-law; professional liability insurance of attorneys-at-law.